

Tomasz Sowiński

Indywidualne konta emerytalne – siedem chudych lat

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 8, 150-164

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz Sowiński*

Indywidualne konta emerytalne – siedem chudych lat

Zagadnienia ogólne

Ubezpieczenia emerytalne są ważnym elementem życia społeczno-gospodarczego społeczeństwa i państwa, który odgrywa w jednej i drugiej sferze istotną rolę. Z punktu widzenia społecznego zabezpieczają one na wypadek niezdolności do pracy, zwłaszcza z powodu osiągnięcia odpowiedniego wieku, obywateli, którzy chcą mieć pewność otrzymania godziwego świadczenia emerytalnego, kiedy już ów wiek osiągną. Wszystko zapewnia spokój społeczny i stabilizację społeczną, która przekłada się także na stabilność w sferze gospodarczej. Z punktu widzenia gospodarczego należy zwrócić uwagę na kilka aspektów:

1. Właściwie działające ubezpieczenia emerytalne nie powodują nadmiernego obciążenia środków budżetowych państwa, a zatem nie wstrzymują rozwoju gospodarczego.
2. Podobnie nie zaburzają struktury finansów publicznych, przyczyniając się do zachowania stabilności finansowej państwa.
3. W części kapitałowej ubezpieczenia emerytalne stanowią istotny czynnik rozwoju rynku finansowego, będąc poważnym inwestorem w sferze rynku kapitałowego, zasilającym gospodarkę i wspomagającym przez to jej dynamiczniejszy rozwój.
4. Warto wspomnieć, że są także poważnym podmiotem zapewniającym stabilny zbył znacznych ilości skarbowych papierów wartościowych, co niewątpliwie wpływa na zrównoważone planowanie finansów państwa.

Nie są to wszystkie aspekty sprzyjające rozwojowi gospodarczemu i stabilności finansów publicznych, ale już te są aż nadto przekonujące co do ich istotnej roli.

Gdy w 1999 roku wprowadzana była w życie reforma ubezpieczeń emerytalnych, zmieniająca zasadniczo ich wcześniejszy sposób organizacji i finansowania. Zamiast jednofilarowego repartycyjnego systemu wprowadzono trzyfilarowy

* Dr Tomasz Sowiński, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna.

system mieszany, repartycyjno-kapitałowy, w którym uczestnictwo w dwóch filarach podstawowych jest obowiązkowe, natomiast filar trzeci jest dobrowolny, a państwo zachęca do uczestnictwa w nim, w celu zwiększenia świadczenia emerytalnego i polepszenia sytuacji ubezpieczonych, gdy już nabędą prawa do świadczeń emerytalnych.

Niestety, zachęta owa była dość iluzoryczna. Po pierwsze, praktycznie poza rachitycznymi Pracowniczymi Programami Emerytalnymi (PPE) nie przygotowano ciekawej oferty. Po drugie, zachęty ekonomicznej – dodam – najskuteczniejszej, jak wykazuje doświadczenie – praktycznie nie przygotowano wcale, sprowadzając ją przede wszystkim do sfery zachęty werbalnej odnoszącej się do zapobiegliwości obywateli i ich dbałości o swoją przyszłość.

Trudno spodziewać się, aby taka oferta zyskała wielu chętnych, a trzeci filar odniósł sukces. Tak też się stało. Co prawda trzeci filar ma w założeniu charakter uzupełniający i finansowany jest ze składek płaconych dobrowolnie przez ubezpieczonych¹, ale większe zaangażowanie się w to kapitałowe co do zasady ubezpieczenie może przynieść, choć oczywiście w mniejszej skali, efekty podobne jak opisane wyżej, dla ubezpieczeń emerytalnych w zakresie podstawowym, w obu opisywanych sferach. Tym bardziej może dziwić tak niewielkie zaangażowanie się państwa w tę stworzoną i propagowaną przeciw formę dobrowolnego „doubezpieczenia”.

IKE propozycją uzupełniającą trzeci filar ubezpieczeń emerytalnych

Ostatecznie w 2004 roku, czyli już niemal po pięciu latach funkcjonowania nowego systemu emerytalnego, rozszerzono ofertę trzeciego filaru, który do tej pory obejmował wszelkie formy dobrowolnego ubezpieczenia², lecz jedynie PPE były instytucją mogącą być zaliczoną do konstrukcji powołanej w ramach wspomnianego nowego systemu emerytalnego.

W ciągu czterech pierwszych lat założono niespełna 300 PPE, obejmujących ubezpieczeniem około 100 tysięcy osób. Tak więc ta forma dodatkowego ubezpieczenia emerytalnego trzeciego filaru się nie sprawdziła. Przyczynił się do tego niewątpliwie, wspomniany już, brak zachęt dla pracodawców, ale także brak większego zainteresowania ze strony pracowników, nieznamość i przeświadczenie o skomplikowaniu tej formy ubezpieczenia oraz ogólna trudna sytuacja społeczno-gospodarcza w tym okresie, która nie sprzyjała rozwojowi PPE³.

¹ T. Sowiński, *Prawo finansowe ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Podstawy finansów i prawa finansowego*, red. A. Drwiłło, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 500.

² E. Dziubińska-Lechnio, E. Sejdel, *Emerytury – praktyczny poradnik*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001, s. 10.

³ Program emerytalny – pracowniczy program emerytalny w rozumieniu ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. Nr 116, poz. 1207 z późn. zm.).

Ustawa o indywidualnych kontach emerytalnych określa zasady gromadzenia oszczędności na indywidualnych kontach emerytalnych, dokonywania wpłat, wypłat transferowych, wypłat i zwrotu środków zgromadzonych na tych kontach. Indywidualne konta emerytalne stanowią wyodrębniony zapis w rejestrze uczestników funduszu inwestycyjnego, wyodrębniony rachunek papierów wartościowych i rachunek pieniężny służący do jego obsługi w podmiocie prowadzącym działalność maklerską lub wyodrębniony rachunek w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, wyodrębniony rachunek bankowy w banku. Gromadzenie oszczędności na IKE polega na dokonywaniu wpłat, wypłat transferowych oraz przyjmowaniu wypłat transferowych, a także inwestowaniu środków znajdujących się na IKE.

Ustawa o IKE w przeciwieństwie do innych ustaw, z pakietu dotyczącego ubezpieczeń emerytalnych w zakresie wszystkich trzech filarów, nie określa podmiotów, które obejmuje swym zasięgiem, mianem ubezpieczonych, lecz oszczędzających. Oszczędzającym jest osoba fizyczna, która gromadzi środki na IKE. Podobnie nie ma w IKE składek, lecz wpłaty. Środki, którymi IKE dysponują, to środki pieniężne, jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych, jednostki ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego oraz papiery wartościowe zapisane na IKE⁴.

Prawo do wpłat na IKE przysługuje osobie fizycznej mającej nieograniczony obowiązek podatkowy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, która ukończyła 16 lat, przy czym małoletni ma prawo do dokonywania wpłat na IKE tylko w roku kalendarzowym, w którym uzyska dochody z pracy⁵.

Indywidualne konto emerytalne jest prowadzone na podstawie pisemnej umowy zawartej przez oszczędzającego z:

- 1) funduszem inwestycyjnym⁶,
- 2) podmiotem prowadzącym działalność maklerską⁷ o świadczenie usług brokerskich i prowadzenie rachunku papierów wartościowych i rachunku pieniężnego w celu jego obsługi,
- 3) zakładem ubezpieczeń⁸ – ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym,
- 4) bankiem⁹ o prowadzenie rachunku bankowego.

⁴ T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

⁵ Tylko wykonywanej na podstawie umowy o pracę.

⁶ Fundusz inwestycyjny otwarty lub specjalistyczny fundusz inwestycyjny otwarty w rozumieniu ustawy o funduszach inwestycyjnych z 27 maja 2004 r., Dz. U. Nr 146, poz. 1546 z późn. zm.

⁷ Dom maklerski lub bank prowadzący działalność maklerską w rozumieniu ustawy z 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

⁸ Zakład ubezpieczeń – zakład ubezpieczeń na życie prowadzący działalność ubezpieczeniową w zakresie ubezpieczeń określonych w dziale I grupa 3 załącznika do ustawy z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. Nr 124, poz. 1151 z późn. zm.).

⁹ Bank krajowy w rozumieniu ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665 z późn. zm.).

Indywidualne konta emerytalne w funduszu inwestycyjnym

Oszczędzający może zawierać umowy o prowadzenie IKE z różnymi funduszami inwestycyjnymi zarządzanymi przez to samo towarzystwo funduszy inwestycyjnych, z zastrzeżeniem, że łączna suma wpłat do funduszy w roku kalendarzowym nie przekroczy kwoty rocznego limitu wpłat¹⁰.

Oszczędzający może dokonać konwersji jednostek uczestnictwa funduszu na jednostki uczestnictwa innych funduszy inwestycyjnych prowadzących IKE, lecz tylko zarządzanych przez to samo towarzystwo. Mogą jednak zaistnieć okoliczności, w których dojdzie do łączenia lub przejęcia funduszy inwestycyjnych. W takim wypadku fundusz przejmujący fundusz inwestycyjny, w którym oszczędzający gromadził środki na IKE, powiadamia oszczędzającego, w formie określonej w umowie o prowadzenie IKE, w terminie 14 dni od dnia dokonania połączenia, o zajściu tego zdarzenia oraz o liczbie jednostek uczestnictwa przydzielonych oszczędzającemu i o ich wartości.

Jest to rodzaj oszczędzania nieco ryzykowny, ale może także przynieść w sprzyjających okolicznościach wyższe zyski niż lokata w zakładzie ubezpieczeń albo banku. Wymaga też od oszczędzającego mniejszego zaangażowania i wiedzy niż oszczędzanie w instytucjach prowadzących działalność maklerską. Nie oznacza to, że pozostając w towarzystwie ubezpieczeniowym czy w instytucji prowadzącej działalność maklerską, nie można podjąć podobnych kierunków inwestycji środków pieniężnych zgromadzonych w IKE.

Pierwszy rok działalności IKE wykazał, że najkorzystniejsze okazały się lokaty w fundusze inwestycyjne akcji¹¹, co nie musi jednak oznaczać, że jest to stała prawidłowość, chociażby ze względu na dość znaczne różnice zysków nawet pomiędzy podobnymi funduszami inwestycyjnymi.

Przykładowo: w okresie od września 2004 roku do lutego 2006 roku różnica zmiany wartości jednostki w funduszu inwestycyjnym akcji pomiędzy najlepszym a najłabszym funduszem przedstawiała się jak 69,8 procent do 31,4 procent¹². Wskazuje to wyraźnie na stałe ryzyko i niepewność oczekiwanego skutku.

Wiele zależy od prawidłowości wyboru, profesjonalizmu prowadzących dany fundusz inwestycyjny, koniunktury na rynku, a nawet tak zwanego szczęścia w podejmowaniu decyzji. We wspomnianym okresie można było odnotować na-

¹⁰ Wpłaty dokonywane na IKE w roku kalendarzowym nie mogą przekroczyć kwoty odpowiadającej półtorakrotności prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok, określonego w ustawie budżetowej lub ustawie o przewidywanym budżetowym (art. 13 u. o IKE).

¹¹ K. Ostrowska, *Najlepsze są akcje*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek „Moje pieniądze”, s. 1.

¹² K. Ostrowska, *Najbardziej opłacały się agresywne inwestycje*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek „Moje pieniądze”, s. 2.

wet fundusze zrównoważonego wzrostu, które osiągnęły lepszy wynik niż wskazany słaby fundusz aktywnego lokowania¹³.

Indywidualne konto emerytalne w instytucjach prowadzących działalność maklerską

Umowy, które zawiera oszczędzający w instytucjach prowadzących działalność maklerską, przewidują lokowanie środków w dopuszczone do publicznego obrotu papiery wartościowe¹⁴. Umowy te umożliwiają składanie zleceń mających za przedmiot obrotu papiery wartościowe, których cena zależy od ceny papierów wartościowych zapisanych na IKE oszczędzającego, wyłącznie w celu ograniczenia ryzyka inwestycyjnego i pod warunkiem, że są one przedmiotem obrotu na rynku regulowanym.

W wypadku wydania przez organ nadzoru decyzji nakazującej przeniesienie papierów wartościowych i środków pieniężnych oraz dokumentów związanych z prowadzeniem rachunków papierów wartościowych i rachunków pieniężnych do innego podmiotu prowadzącego działalność maklerską, w sytuacji wygaśnięcia lub cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności maklerskiej, podmiot prowadzący działalność maklerską, do którego przenoszone są papiery wartościowe i środki pieniężne, jest obowiązany zachować identyfikację środków zgromadzonych na IKE. Ma też obowiązek w terminie 14 dni od dnia ich przeniesienia wezwać oszczędzającego do zawarcia umowy o prowadzenie IKE lub dokonania wypłaty transferowej, oszczędzający zaś jest zobowiązany w terminie 45 dni od daty otrzymania wezwania zawrzeć umowę o prowadzenie IKE z podmiotem, do którego zostały przeniesione jego papiery wartościowe i środki pieniężne.

Oszczędzający może także dokonać wypłaty transferowej do innej instytucji finansowej lub do programu emerytalnego, do którego przystąpił. W przypadku niedotrzymania przez oszczędzającego wspomnianego terminu, środki zgromadzone na IKE podlegają zwrotowi¹⁵.

Indywidualne konto emerytalne w zakładzie ubezpieczeń

Zawarcie umowy z zakładem ubezpieczeniowym ma dodatkowe walory. Zakład ubezpieczeń nie może pokrywać kosztów ochrony ubezpieczeniowej z części składki ubezpieczeniowej stanowiącej wpłatę na IKE. Z aktywów ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego zakład ubezpieczeń finansuje wyłącznie koszty związane z realizacją nabywania lub zbywania aktywów funduszu, stanowiące równowartość opłat wnoszonych na rzecz osób trzecich, z których pośrednictwa

¹³ T. Sowiński, *Finanse...*, dz. cyt., s. 226.

¹⁴ Z wyłączeniem papierów wartościowych, o których mowa w ustawie z 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

¹⁵ T. Sowiński, *Finanse...*, dz. cyt., s. 227.

zakład ubezpieczeń jest obowiązany korzystać na mocy odrębnych przepisów, i opłatę z tytułu zarządzania ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym.

W wypadku podpisania umowy o prowadzenie IKE z zakładem ubezpieczeń określa ona zasady, na jakich zakład ubezpieczeń wyodrębnia z płaconej składki część przeznaczoną na rachunek IKE w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, oraz wskazuje cel, na który przeznaczona jest pozostała część składki ubezpieczeniowej, a przede wszystkim, co odróżnia zakład ubezpieczeniowy od innych podmiotów prowadzących IKE, określa wielkość kosztów ochrony ubezpieczeniowej oraz kosztów administracyjnych prowadzącego IKE zakładu ubezpieczeniowego.

Po dokonaniu wypłaty transferowej strony umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, w ramach której było prowadzone IKE, mogą kontynuować tę umowę na zasadach w niej określonych. Dokonanie wypłaty transferowej nie może stanowić podstawy wypowiedzenia przez zakład ubezpieczeń umowy ubezpieczenia na życie.

W wypadku dokonania wypłaty transferowej do zakładu ubezpieczeń środki transferowane zasilają w całości rachunek oszczędzającego w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, natomiast gdy środki oszczędzającego na IKE są gromadzone w więcej niż jednym ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, zakład ubezpieczeń ma obowiązek wyodrębniania informacji o łącznej wartości wszystkich jednostek uczestnictwa posiadanych w zakładzie ubezpieczeń, nabytych z tytułu wpłat na IKE.

Zakład ubezpieczeniowy gwarantuje także wypłatę odszkodowania w następstwie nieszczęśliwego wypadku bądź wypłatę spadkobiercom w wypadku śmierci ubezpieczonego.

Indywidualne konto emerytalne w banku

Bank zawiera umowę o prowadzenie IKE w formie rachunku oszczędnościowego, zgodnie z zasadami określonymi w ustawie z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, chyba że ustawa o IKE reguluje pewne kwestie odmiennie. W wypadku wypłaty transferowej albo zwrotu środków zgromadzonych na IKE bank przekazuje zgromadzone oszczędności wraz z należnym na dzień wypłaty transferowej albo zwrotu oprocentowaniem naliczonym według zasad, jakie obowiązywałyby w przypadku kontynuacji umowy o prowadzenie IKE.

Prowadzenie indywidualnego konta emerytalnego

Prowadzenie indywidualnego konta emerytalnego następuje przez zawarcie umowy, i to niezależnie od wybranej przez oszczędzającego opcji uczestnictwa w IKE. Podobnie jak podmiot prowadzący IKE, jest on zobowiązany do zawarcia z nim w tym celu umowy. Umowa o prowadzenie IKE określa w szczególności:

- 1) oznaczenie IKE umożliwiające jego identyfikację;
- 2) sposób oznaczenia dyspozycji dotyczących środków gromadzonych na IKE;
- 3) sposób postępowania instytucji finansowej w przypadku, gdy suma wpłat dokonanych przez oszczędzającego w danym roku kalendarzowym przekroczy maksymalną wysokość wpłat;
- 4) zakres, częstotliwość i formę informowania oszczędzającego o środkach zgromadzonych na IKE;
- 5) koszty i opłaty obciążające oszczędzającego w związku z prowadzeniem IKE, w zakresie nieuregulowanym przepisami;
- 6) okres wypowiedzenia umowy;
- 7) termin dokonania wypłaty, wypłaty transferowej oraz zwrotu;
- 8) sposób postępowania z pożyczkami z papierów wartościowych zgromadzonych na IKE oszczędzającego.

Zasady prowadzenia IKE, a także tryb oraz warunki zawarcia i rozwiązania umowy o prowadzenie IKE określa w przypadku funduszu inwestycyjnego statut funduszu inwestycyjnego, w przypadku podmiotu prowadzącego działalność maklerską – regulamin prowadzenia rachunku papierów wartościowych i rachunku pieniężnego, w przypadku zakładu ubezpieczeń – ogólne warunki ubezpieczenia oraz regulaminy ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych, a w przypadku banku – umowa rachunku bankowego.

Oszczędzający ma prawo do zmiany instytucji finansowej prowadzącej jego IKE, dokonując wypłaty transferowej, jednakże osoba fizyczna, która dokonała w danym roku kalendarzowym wypłaty transferowej z IKE do programu emerytalnego, nie może w tym samym roku zawrzeć umowy o prowadzenie IKE. Kolejnym ograniczeniem jest wysokość wpłaty.

Środki gromadzone przez oszczędzającego na IKE są rejestrowane w zależności od podmiotu prowadzącego IKE na wyodrębnionym zapisie w rejestrze uczestników funduszu inwestycyjnego lub rachunku papierów wartościowych i rachunku pieniężnym służącym do jego obsługi w podmiocie prowadzącym działalność maklerską bądź na rachunku w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, a w banku – na rachunku bankowym.

Dyspozycje oszczędzającego dotyczące środków gromadzonych na IKE należy oznakować w sposób umożliwiający ich identyfikację. Instytucja finansowa rejestruje wszystkie operacje na IKE, które zostały dokonane w okresie, kiedy instytucja ta prowadziła IKE. W razie złożenia przez oszczędzającego dyspozycji wypłaty transferowej do innej instytucji finansowej albo do programu emerytalnego dotychczasowa instytucja finansowa przekazuje tej instytucji finansowej albo zarządzającemu, wraz z dokonaniem wypłaty transferowej, szczegółowe informacje zawierające między innymi:

- 1) dane osobowe oszczędzającego;
- 2) datę pierwszej wypłaty albo datę przyjęcia pierwszej wypłaty transferowej, w zależności od tego, które ze zdarzeń nastąpiło wcześniej;

- 3) sumę wpłat w każdym roku kalendarzowym oraz nazwę instytucji finansowej przyjmującej wpłatę;
- 4) wysokość i datę wpłat transferowych przyjętych na IKE oszczędzającego oraz nazwę instytucji finansowej lub dane zarządzającego i dane pracodawcy prowadzącego program emerytalny, w rozumieniu przepisów o pracowniczych programach emerytalnych, dokonujących tych wpłat;
- 5) wysokość i daty dokonywanych wpłat transferowych, a w przypadku transferu papierów wartościowych lub środków pieniężnych zgromadzonych w podmiocie prowadzącym działalność maklerską również rodzaj i liczbę tych papierów, oraz nazwę instytucji finansowej albo dane zarządzającego i dane pracodawcy prowadzącego program emerytalny, do których dokonywana jest wypłata transferowa;
- 6) sumę wpłaconych składek podstawowych, w przypadku gdy na IKE oszczędzającego dokonano wypłaty transferowej z programu emerytalnego;
- 7) dane przekazane przez wszystkie poprzednie instytucje finansowe prowadzące IKE oszczędzającego.

Wypłata środków z IKE

Wypłata środków zgromadzonych na IKE następuje wyłącznie na wniosek oszczędzającego po osiągnięciu przez niego wieku 60 lat lub nabyciu uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55. roku życia oraz spełnieniu dokonywania wpłat na IKE co najmniej w pięciu dowolnych latach kalendarzowych, ewentualnie dokonania ponad połowy wartości wpłat, ale nie później niż na pięć lat przed dniem złożenia przez oszczędzającego wniosku o dokonanie wypłaty.

W przypadku śmierci oszczędzającego wypłata środków następuje na wniosek osoby uprawnionej.

W wypadku wypłaty transferowej środków zgromadzonych na IKE zmarłego instytucja finansowa, dokonując jej na IKE osoby uprawnionej albo do programu emerytalnego, do którego uprawniony przystąpił, przekazuje odpowiednio instytucji finansowej prowadzącej IKE uprawnionego albo zarządzającemu informację wraz z podaniem tytułu transferu.

Wypłata powinna być dokonana w terminie nie dłuższym niż 14 dni od dnia złożenia przez oszczędzającego wniosku o dokonanie wypłaty lub złożenia wniosku o dokonanie wypłaty przez osobę uprawnioną (w przypadku śmierci oszczędzającego) wraz z aktem zgonu oszczędzającego i dokumentem stwierdzającym tożsamość osoby uprawnionej albo prawomocnym postanowieniem sądu o stwierdzeniu nabycia spadku oraz zgodnym oświadczeniem wszystkich spadkobierców o sposobie podziału środków zgromadzonych przez oszczędzającego bądź prawomocnym postanowieniem sądu o dziale spadku oraz dokumentów stwierdzających tożsamość spadkobierców. Osoby uprawnione mają też prawo zażądania wypłaty w terminie późniejszym; istnieje jednak istotne ogra-

niczenie dla oszczędzającego, który dokonał wypłaty, polegające na tym, że nie może on ponownie założyć IKE.

Obok tradycyjnie rozumianego pojęcia wypłaty w ustawie o IKE znajduje się także pojęcie wypłaty transferowej polegającej na przeniesieniu środków zgromadzonych przez oszczędzającego na IKE do innej instytucji finansowej lub przeniesieniu środków zgromadzonych na IKE zmarłego na wniosek osoby uprawnionej do jej IKE lub programu emerytalnego, do którego ona przystąpiła. Wypłata transferowa ma także miejsce przy jednoczesnym odkupieniu jednostek uczestnictwa w jednym funduszu inwestycyjnym i nabyciu jednostek uczestnictwa w innym funduszu inwestycyjnym zarządzanym przez to samo towarzystwo za środki pieniężne uzyskane z odkupienia jednostek uczestnictwa (konwersja), pod warunkiem że jednostki odkupywane i nabywane są rejestrowane na IKE oszczędzającego.

Podobnie rzecz się ma przy przeniesieniu środków zgromadzonych przez oszczędzającego na IKE do programu emerytalnego, do którego on przystąpił, oraz w wypadku przeniesienia środków z programu emerytalnego na IKE, w przypadkach określonych w ustawie o PPE.

Wypłata transferowa jest dokonywana z instytucji finansowej prowadzącej IKE do innej instytucji finansowej, z którą oszczędzający zawarł umowę o prowadzenie IKE, lub z instytucji finansowej prowadzącej IKE do programu emerytalnego, do którego przystąpił oszczędzający. Wypłata transferowa może być także dokonywana z programu emerytalnego, w przypadkach, o których mowa w przepisach o PPE, do instytucji finansowej, z którą oszczędzający zawarł umowę o prowadzenie IKE bądź z IKE zmarłego na IKE osoby uprawnionej albo do programu emerytalnego, do którego ta osoba przystąpiła. Wypłata transferowa jest dokonywana na podstawie dyspozycji oszczędzającego albo osoby uprawnionej po uprzednim zawarciu umowy o prowadzenie IKE z inną instytucją finansową albo po przystąpieniu do programu emerytalnego i okazaniu instytucji dokonującej wypłaty transferowej odpowiednio potwierdzenia zawarcia umowy albo potwierdzenia przystąpienia do programu emerytalnego. Jeśli wypłata transferowa następuje z IKE do programu emerytalnego, jest ona dokonywana na rachunek programu emerytalnego.

Wypłata transferowa powinna być dokonana w terminie nie dłuższym niż 14 dni od dnia złożenia dyspozycji wypłaty transferowej przez oszczędzającego lub przedstawienia przez osoby uprawnione odpowiednich dokumentów oraz złożenia dyspozycji wypłaty transferowej. Z chwilą przekazania środków umowa o prowadzenie IKE zawarta z instytucją finansową dokonującą wypłaty transferowej ulega rozwiązaniu.

Przedmiotem wypłaty i wypłaty transferowej może być wyłącznie całość środków zgromadzonych na IKE, z wyłączeniem przypadku, gdy oszczędzający dokonuje wypłaty transferowej pomiędzy funduszami inwestycyjnymi zarządzanymi przez to samo towarzystwo, oraz przypadków likwidacji, upadłości bądź cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności.

Każda z osób uprawnionych do środków zgromadzonych na IKE zmarłego może dokonać wypłaty transferowej na swoje IKE lub do programu emerytalnego, do którego przystąpiła, wyłącznie całości przysługujących jej środków¹⁶.

Zwrot środków z IKE

Zwrot środków zgromadzonych na indywidualnym koncie emerytalnym następuje w przypadku wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE przez którąkolwiek ze stron, jeżeli nie zachodzą przesłanki do wypłaty lub wypłaty transferowej. Na równi ze zwrotem (także do celów podatkowych) traktuje się pozostawienie środków zgromadzonych na IKE na rachunku oszczędzającego, jeżeli umowa o prowadzenie IKE wygasła, a nie zachodzą przesłanki do wypłaty lub wypłaty transferowej. W przypadku, gdy na IKE oszczędzającego została przyjęta wypłata transferowa z programu emerytalnego, instytucja finansowa przed dokonaniem zwrotu, w ciągu siedmiu dni, licząc od dnia złożenia przez oszczędzającego wypowiedzenia, przekazuje na rachunek bankowy wskazany przez ZUS kwotę w wysokości 30 procent sumy składek podstawowych wpłaconych do programu emerytalnego, która stanowi jego przychód. Kwota ta traktowana jest jako składka na ubezpieczenie emerytalne należna za miesiąc, w którym została przekazana do ZUS.

W przypadku wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE przez którąkolwiek ze stron instytucja finansowa jest obowiązana pouczyć oszczędzającego, że zwrotowi podlegają środki zgromadzone na IKE pomniejszone o należny podatek, a w przypadku przekazania części środków do ZUS, dodatkowo o kwotę stanowiącą 30 procent sumy składek podstawowych wpłaconych do programu emerytalnego. Ponadto instytucja finansowa, dokonując wypowiedzenia umowy, informuje oszczędzającego o możliwości dokonania wypłaty transferowej.

W wypadku wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE przez oszczędzającego jest on obowiązany do złożenia oświadczenia o zapoznaniu się z opisanymi wyżej konsekwencjami wnioskowanego zwrotu. Przedmiotem zwrotu, podobnie jak opisanej wcześniej wypłaty, może być wyłącznie całość środków zgromadzonych na IKE, a w przypadku, gdy oszczędzający gromadzi środki na podstawie umów zawartych z różnymi funduszami inwestycyjnymi, zarządzanymi przez to samo towarzystwo, przedmiotem zwrotu jest całość środków zgromadzonych w tych funduszach. Zwrot środków zgromadzonych na IKE powinien nastąpić przed upływem terminu wypowiedzenia umowy.

Wszelkie czynności opisane wcześniej, takie jak wypłata, wypłata transferowa oraz zwrot środków zgromadzonych na IKE, są dokonywane w formie pieniężnej, z wyjątkiem zgromadzonych na IKE papierów wartościowych; jeśli

¹⁶ T. Sowiński, *Finanse...*, dz. cyt., ss. 231, 232.

podlegają one wypłacie transferowej z jednego podmiotu prowadzącego działalność maklerską do innego takiego podmiotu, są obciążone zastawem, w przypadku ich przeniesienia na wierzyciela uprawnionego do zaspokojenia przez przeniesienie własności rzeczy będących przedmiotem zastawu oraz papierów wartościowych, które przestały być przedmiotem notowań na rynku regulowanym bądź gdy notowania ich zawieszono są od co najmniej 30 dni.

Podsumowanie

Trudno ocenić instytucję, która prowadzi swoją działalność na rynku zaledwie kilka lat. Bez wątplenia należy pozytywnie ocenić zwiększenie oferty w zakresie trzeciego, dobrowolnego filaru ubezpieczeń emerytalnych. Czy jednak ma ona szansę odegrać znaczącą rolę na rynku ubezpieczeniowym, a raczej ubezpieczeniowo-inwestycyjnym?

Co nowego wniosło IKE? Właściwie nic. Nowa, z pozoru, forma oszczędzania z myślą o emeryturze w każdej właściwie płaszczyźnie ma swoje istniejące wcześniej odpowiedniki.

Ubezpieczenia na życie, domy maklerskie, lokaty bankowe, fundusze inwestycyjne – wszystkie te instytucje już funkcjonują. Indywidualne konto emerytalne dodatkowo oferuje ulgę podatkową. Podatek (nie tak dawno wprowadzony) od przychodów z lokat bankowych nie będzie pobierany, jeśli środki zgromadzone i powiększone na rachunkach IKE zostaną spożytkowane zgodnie z przepisami ustawy o IKE. Ulga ta jednak w wielu środowiskach wywołała raczej niesmak niż aplauz. Niewątpliwie pamięć o nie tak dawnym wprowadzeniu podatku, z którego zwalnia ustawa o IKE, nie sprzyja poważnemu traktowaniu tej zachęty. Ponadto wiele formacji politycznych wskazuje ów podatek jako jeden z pierwszych, które należy zlikwidować w ramach zmniejszania fiskalizmu państwa, a to oznacza, że niedługo może on być zniesiony, co z kolei oznacza, że nie zostanie właściwie nawet iluzorycznej zachęty do korzystania z IKE.

Należy pozytywnie ocenić umożliwienie transferu środków, także obejmujących PPE i względną swobodę w przenoszeniu środków. Czy jednak pomysł osobistego zaangażowania w spekulacje giełdowe to na pewno dobre rozwiązanie? Powoduje ono konieczność znacznego zaangażowania oszczędzającego oraz obarczone jest dużym ryzykiem. Stanowczo za dużym jak na sferę ubezpieczeń emerytalnych. Zamrożenie środków, które pod groźbą utraty zachęty i dodatkowymi jeszcze karami (na przykład 30 procent odpisu dla ZUS) są nie do odzyskania w rozsądnym wymiarze wcześniej niż w wieku emerytalnym, także nie jest rozwiązaniem zachęcającym do uczestnictwa w IKE¹⁷.

Kolejne istotne rozwiązanie proponowane przez IKE to limit inwestycyjny w wysokości półtora średniego miesięcznego wynagrodzenia rocznie.

¹⁷ T. Sowiński, *Finanse...*, dz. cyt., s. 234.

Do kogo w takim razie IKE jest skierowane? Kwota 3435 zł to mniej więcej czterokrotne najniższe wynagrodzenie, czyli czteromiesięczny dochód, którego nie osiąga ponad 30 procent społeczeństwa. Nawet dla obywatela o dochodach zbliżonych do średniej krajowej wyłożenie półtoramiesięcznej pensji (i to brutto, a więc realnie dwumiesięcznych dochodów, jakie ma do dyspozycji) to kwota zbyt wygórowana. Można zatem płacić mniejsze składki, ale im mniejsze składki, tym mniejszy efekt, jaki może przynieść obracanie nimi, a co za tym idzie – nieosiągnięcie celu, do jakiego zostały powołane. Jeśli zaś wziąć pod uwagę osoby znacznie lepiej zarabiające, to nasuwają się dwie podstawowe wątpliwości. Pierwsza – te osoby raczej nie będą zainteresowane z przeciwnego powodu niż zaprezentowany wcześniej, czyli z powodu za małych kwot, które można przeznaczyć na IKE. Te osoby mają często profesjonalne doradztwo i od dawna wybrane miejsca i sposoby inwestowania. Po drugiej, stanowią one niezbyt liczną grupę, która nie przesądzi w znaczący sposób o powodzeniu lub nie IKE. Najwyraźniej na krok w stylu czeskiego trzeciego filaru ubezpieczeniowego jest jeszcze za wcześnie.

Na szczęście uproszczony został system nadzoru nad IKE, sprawowanego przez Komisję Nadzoru Finansowego¹⁸. Sfera bezpieczeństwa, która w przekonaniu autora w systemie emerytalnym, nawet dobrowolnym, powinna być jednym z priorytetów, zwłaszcza w stosunku do IKE prowadzonego przez fundusze inwestycyjne i domy maklerskie, gdzie niemal wymaga się od uczestnika aktywności we wskazaniu kierunków inwestowania jego zasobami, budzi szczególny niepokój.

Omawiając zasady funkcjonowania OFE i PPE, autor zwrócił uwagę na dwa kryteria, według których będzie ostatecznie oceniona ich działalność, a mianowicie kryterium maksymalnego stopnia bezpieczeństwa i kryterium maksymalnego stopnia rentowności funduszu emerytalnego. Zachowanie obu tych kryteriów zwłaszcza w odniesieniu do wspomnianych dwóch podmiotów prowadzących IKE budzi w przekonaniu autora uzasadnione obawy.

Obie wspomniane instytucje, to jest PPE i IKE, budzą wiele wątpliwości, których potwierdzeniem jest nikłe zainteresowanie każdą z nich. „Po kilku latach liczbę PPE ocenia się na sto kilkadziesiąt. Zakładano utworzenie w 2004 r.

¹⁸ Skomplikowany był nadzór nad funkcjonowaniem IKE. Organami nadzoru były jednocześnie: Komisja Papierów Wartościowych i Giełd – w stosunku do funduszy inwestycyjnych i podmiotów prowadzących działalność maklerską, Komisja Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych – w stosunku do zakładów ubezpieczeń – oraz Komisja Nadzoru Bankowego w stosunku do banków. Przy wielości podmiotów prowadzących IKE podobna wielość podmiotów sprawujących nad nimi nadzór nie była czymś nadzwyczajnym, jednakże mogła budzić uzasadnione wątpliwości zachowania spójności i koordynacji, a nawet zapewnienia podobnego traktowania poszczególnych podmiotów podlegających nadzorowi. Czy różnorodna forma, a może nawet interpretacja zasad funkcjonowania IKE przez poszczególne organy nadzoru nie mogła spowodować niezamierzonej, co prawda, nierównorzędności w ich działaniu, przekładającym się ostatecznie na osoby, które powinny być chronione, a więc uczestników IKE?

2 mln IKE, a w rzeczywistości powstało ich 10 razy mniej, co określa się, jako klęskę IKE¹⁹. Po upływie kolejnego roku liczba ta wzrosła z 270 tysięcy do 428 tysięcy²⁰. Sytuacja Indywidualnych Kont Emerytalnych od zawsze była trudna. Polacy nie odnieśli się optymistycznie do IKE, a pomysły i oczekiwania pomysłodawców IKE nie trafiły w potrzeby Polaków. Zgodnie z nimi Polacy mieli masowo wpłacać pieniądze na IKE. Początkowo zakładano, że rachunki IKE otworzy nawet 7 milionów osób, czyli 25 procent dorosłych obywateli. W kilka lat po ich wprowadzeniu nie dość że rachunków było niewiele ponad 1 milion, to w pewnych okresach zaczęło ich wręcz ubywać. Twórcy IKE powinni przyznać się do porażki²¹.

Przychylając się w pełni do tej oceny, należy jednak zauważyć potrzebę istnienia instytucji uzupełniających system ubezpieczeń emerytalnych w ich dobrowolnej części. Funkcję taką mogą spełniać bez wątplenia PPE, a także IKE po niezbędnej modyfikacji, zwłaszcza o opisane wyżej formy obarczone zbyt dużym ryzykiem. Jednak wymagają one ze strony państwa istotnego uzupełnienia o rzeczywiste ułatwienia i zachęty, także finansowe, dla potencjalnych zainteresowanych do skorzystania z nich. Ustawodawca musi odpowiedzieć sobie na pytanie: czy zależy mu na tym, aby rozwijać zinstytucjonalizowane formy trzeciego filaru ubezpieczeń emerytalnych. Jeżeli tak, a w przekonaniu autora jest to oczywiste, ustawodawca powinien wykazać znacznie większą aktywność i pomysłowość w zakresie zachęt do korzystania z tych form „doubezpieczania się”. Niebezpiecznym zjawiskiem jest także odstępowanie od prowadzenia IKE przez wiele instytucji, a co najmniej bierność przejawiana przez owe instytucje w zakresie propagowania IKE, wynikająca przede wszystkim z małej ich opłacalności²². W przekonaniu osób profesjonalnie zajmujących się IKE korzyści podatkowe oferowane przez nie są nikłe²³ i niewątpliwie cieszyłyby się one bardziej powszechnym zainteresowaniem, gdyby zachęty podatkowe były większe²⁴.

Marek Góra słusznie zwraca uwagę na niezwykle ważny aspekt, jakim jest edukacja społeczeństwa w zakresie korzyści wynikających z dodatkowego dobrowolnego ubezpieczenia emerytalnego, a także innych form oszczędzania. Istotną rolę powinny odegrać banki, biura maklerskie, instytucje ubezpiecze-

¹⁹ J. Jończyk, *Transformacja ubezpieczeń społecznych i ochrony zdrowia*, [w:] *Konstytucyjne problemy prawa pracy i zabezpieczenia społecznego*, red. H. Szurgacz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 108; K. Ostrowska, *Skazani na porażkę*, „Rzeczpospolita” z 5 września 2005 r.

²⁰ K. Ostrowska, *Potrzebne są zachęty podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 25–26 marca 2006 r.

²¹ T. Bar, *Porażka IKE stała się faktem?*, *FinanseOsobiste.pl*, 2009-01-06, <http://prnews.pl/analizy/porazka-ike-stala-sie-faktem-36427.html> (dostęp: 8.11.2011 r.).

²² K. Ostrowska swemu artykułowi nadała nawet podtytuł: *Coraz mniej chętnych do sprzedaży*, K. Ostrowska, *Skazani na porażkę*, dz. cyt.

²³ P. Miller, *Ustawa ogranicza maksymalne koszty*, [w:] *Dla kogo konto i zwolnienie podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”, *Kapitał na emeryturę*, s. 4.

²⁴ C. Burzyński, *Proste w obsłudze i zyskowe*, [w:] *Dla kogo konto i zwolnienie podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”, *Kapitał na emeryturę*, s. 4.

niowe, chociażby ze względu na pozyskanie potencjalnych klientów²⁵. Z kolei Tomasz Bar stwierdził, iż:

[...] bolesna prawda jest taka, że w Polsce niewiele osób może sobie pozwolić na stałe oszczędzanie. Dowodzą tego liczne badania na temat posiadanych oszczędności. Ci, którzy mają pieniądze, wybierają atrakcyjniejsze i elastyczniejsze formy oszczędzania niż IKE. Najważniejsze dla nich są przede wszystkim: brak limitów kwotowych oraz płynność, jaką dają np. inwestycje w lokaty bankowe, konta oszczędnościowe. Przyszłość IKE wydaje się zatem nieciekawa. Szkoda tylko, że projekt o tak ambitnych planach i szczytnych celach przegrywa z realiami i możliwościami. Do oszczędzania na emeryturę nie da się nikogo zmusić. Najpierw trzeba stworzyć społeczeństwu warunki, aby miało z czego oszczędzać. To już jednak osobny temat i pole do przemyśleń dla rządu²⁶.

Wiele jeszcze zostało do zrobienia, aby trzeci filar ubezpieczeń emerytalnych, a zwłaszcza IKE, odgrywał właściwą rolę. Od organizacji tych ostatnich i uproszczenia procedur ubezpieczeniowych począwszy, poprzez propozycję rzeczywistych zachęt podatkowych, a szerzej finansowych, na edukacji społeczeństwa kończąc. Może wtedy po bezdyskusyjnie „chudych” siedmiu latach przyjdzie czas na siedem (a najlepiej znacznie więcej) lat tłustych? Oby tak się właśnie stało.

Bibliografia

- Burzyński C., *Proste w obsłudze i zyskowe*, [w:] *Dla kogo konto i zwolnienie podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”, *Kapitał na emeryturę*.
- Dziubińska-Lechnio E., Sejdel E., *Emerytury – praktyczny poradnik*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001.
- Jończyk J., *Transformacja ubezpieczeń społecznych i ochrony zdrowia*, [w:] *Konstytucyjne problemy prawa pracy i zabezpieczenia społecznego*, red. H. Szurgacz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Miller P., *Ustawa ogranicza maksymalne koszty*, [w:] *Dla kogo konto i zwolnienie podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”, *Kapitał na emeryturę*.
- Ostrowska K., *Skazani na porażkę*, „Rzeczpospolita” z 5 września 2005 r.
- Ostrowska K., *Najlepsze są akcje*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”.
- Ostrowska K., *Najbardziej opłacały się agresywne inwestycje*, „Rzeczpospolita” z 16 marca 2006 r., dodatek: „Moje pieniądze”.
- Ostrowska K., *Potrzebne są zachęty podatkowe*, „Rzeczpospolita” z 25–26 marca 2006 r.
- Sowiński T., *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Sowiński T., *Prawo finansowe ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Podstawy finansów i prawa finansowego*, red. A. Drwiłło, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

²⁵ M. Góra, *Za dużo propagandy*, [w:] K. Ostrowska, *Skazani na porażkę*, dz. cyt.

²⁶ T. Bar, dz. cyt.

Netografia

Bar T., *Porażka IKE stała się faktem?*, *FinanseOsobiste.pl*, 2009-01-06, <http://prnews.pl/analizy/porazka-ike-stala-sie-faktem-36427.html>, (dostęp: 8.11.2011 r.).

Przepisy

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa o indywidualnych kontach emerytalnych, (Dz. U. Nr 116, poz. 1205, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn. Dz. U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (tekst jedn. Dz. U. z 2005 r. Nr 1, poz. 2 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. Nr 237, poz. 1656).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 157, poz. 1240 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych (Dz. U. z 2005 r. Nr 14, poz. 114 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn. Dz. U. z 2009 r. Nr 205, poz. 1585 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (tekst jedn. Dz. U. z 2010 r. Nr 34, poz. 189 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu otwartych funduszy emerytalnych (tekst jedn. Dz. U. z 2010 r. Nr 34, poz. 189 z późn. zm.).

Summary

Individual retirement account – seven years of struggle

The article discusses the important question in socio-economic life of the country – the retirement savings. The author analyses the retirement system reform of 1999 in Poland which introduced a three-pillar pension system (two pillars being obligatory and one voluntary) as well as the proposal for the third pillar – individual retirement accounts. He describes their functioning and appraises their value in retirement savings. The author draws attention to the fact that individual retirement accounts are not encouraged enough and describes high-risk models.